

FILOZOFICKÉ SYMPÓZIUM O TRADÍCIÁCH A PORIADKU

Postava oranta na konferenčnej pozvánke symbolizovala motívy, ktoré stáli pri zrode myšlienky usporiadať medzinárodné vedecké sympóziu o európskych kultúrnych tradíciách a probléme sociálneho poriadku. Nedá sa zistiť, či záujem o túto tému vyvolalo vzývajúce gesto antickeho oranta alebo práve pocit, že tradície a poriadky sú v stave ohrozenia, no faktom je, že sa na toto filozofické **conferre gradum** zaregistrovalo vyše 60 účastníkov a z nich 47 s rozsiahlymi štúdiami alebo opusculami.

Hostia z mnohých krajín (USA, Švédsko, Veľká Británia, Nemecko, Rakúsko, Poľsko, Česko, Maďarsko, Litva) a domáci účastníci zo všetkých univerzít a zo štyroch vedeckých ústavov SAV zo Slovenska (prognostický, sociologický, orientalistický a filozofický) vytvorili počas troch dní (16.-18. novembra 1994) v priestoroch neogotického zámku v Smoleniciach skutočne plodné pracovné dielne, v ktorých sa svietilo dlho do noci – okrem iného aj preto, lebo v niektorých z nich sa ešte pracovalo.

Keby som chcela byť v informácii o tomto podujatí „plošne“ spravodlivá, stačilo by uviesť názvy tých 47 referátov, vymenovať ich autorov a inštitúcie, a vyhradený priestor by som vyplnila. Nech mi je teda vopred odpustené, že mojou snahou je iba „selektívna“ spravodlivosť, a pre tých, čo by sa chceli dozvedieť viac, poznamenávam, že väčšina intelektuálnej úrody z tejto konferencie je t.č. v memoriáli môjho úradného počítača a než vyjde zborník, je pre záujemcov prístupný vo Filozofickom ústave SAV.

* * *

Eur#p&, Eur#p&, cez aké more ťa dnes Zeus na býčom chrbte unáša? Akí sú dnešní tvoji synovia? Zbavili sa už dedičstva Minotaura zavretého v labyrinte, alebo iba usilovne **budujú** jeho ďalšie a ďalšie slepé chodby? Je v európskej kultúrnej tradícii kontinuita, alebo iba diskontinuita? O čom sú naše dejiny? O ľudských túžbach po harmónii, alebo o vášniach a slepých inštinktoch, ktoré systematickosťou ľstivého rozumu podkopávajú donkichotské úsilie humanistov spraviť z človeka človeka? O čo ide hlavne – o **človeka**, či o **občana**, o **spoločnosť**, alebo o **štát**, o **celok**, alebo o **jednotlivca**, o prirodzený každodenný život, alebo **inštitúcie**? A o čo ide na križovatke západnej a východnej európskej kultúry, kde sa nachádza (či kolíše?) i naša kultúra v tisícročnej geopolitickej kontinuite a diskontinuite? Možno vysnívať sociálny poriadok, ktorý by dokázal zabrániť krvavým konfliktom a malé konflikty by umožnil riešiť kultivovane a demokraticky? To sú otázky, okolo ktorých sa tvorili na konferencii najčastejšie ohniská diskusií.

Úvodnú prednášku pod názvom *Skúsenostné pozadie idey sociálneho poriadku* predniesol **F. Novosád**. Ako je už o tomto autorovi známe, vo svojich filozofických analýzách neklže po povrchu, ale väčšinou siaha jasne k tomu podstatnému. Aj na tejto konferencii podnikol plodnú diskusiu o myšlienke sociálneho poriadku. Podčiarkol možnosť koncipovania takého „mechanizmu“ sociálneho poriadku, ktorý by sa zakladal na vyváženej koordinácii vzájomnej zainteresovanosti kooperujúcich indivíduí. Vyváženosť takto chápaného „mechanizmu“ by mali zabezpečiť nespochybniteľné spoločné preferencie kooperujúcich indivíduí.

Ďalší z hlavných referentov **J. Schenk** poukázal na sociologickú relevantnosť či irrelevantnosť súčasných teórií samoorganizácie z hľadiska systémovej koncepcie sociálneho poriadku. **J. Prusák** ohlásil referát z oblasti práva na tému *anarchia a zákon* a napokon problémový okruh

kontinuity a diskontinuity kultúrnych hodnôt otvorila **M. B. Zágoršková** analýzou paradoxov medzi úmyslami a konzekvenciami ľudského konania. Konštatovala, že kontinuitnú funkciu možno pripísať iba konzekvenciám ľudského konania, hoci paradoxne aktér nedisponuje nijakou možnosťou ich koordinovať. Napriek tomu človek je schopný vziať na seba zodpovednosť i za nechcené dôsledky svojho konania. Táto schopnosť je potenciálnym zdrojom kultúrnej kontinuity.

Úvodné prednášky domácich autorov otvorili jednotlivé tematické okruhy, aby sa po diskusií rozbehla práca v samostatných „workshopoch“. Takto vznikla „etická dielňa“, ktorá pracovala najdlhšie zo všetkých v zaujímavom (či symptomatickom?) česko-slovenskom dialógu o moralite a legalite – **V. Hála**; o normatívnej a živej etike – **M. Čarnogurská**; o tom, či môže byť sociálny poriadok humánny – **O. Semak**; či môže byť trhová ekonomika morálna – **D. Smreková**, resp. o zmenách ľudského postoja k smrti – **M. Palenčár**.

V inej pracovnej skupine sa skúmali kultúrne hodnoty, ich kontinuita a tradícia – **J. Pauer** a zmeny v koncepcii subjektu z hľadiska súčasných feministických teórií – **E. Farkašová**. Ak ste v labyrinte zámku zabľúdili k ďalším dverám, mohli ste si vypočuť diskusiu o majestáte tradície vo svete slov od **J. Pavelku** či poznámky o kategórii harmónie alebo úvahy o estetickom a historickom vedomí od **V. Beranovej**; za ďalšími dverami bola vyhňa sociológov, ktorých diskusiu o občianovi a inštitúciách riadil **J. Stena**.

Ďalší deň plenárne sympóziu otvorila prednáška **J. Čarnogurského**, ktorý prezentoval zaujímavý pohľad na kresťanskú tradíciu v európskej kultúre pod názvom *Európske kultúrne tradície a nové geopolitické usporiadanie*. **H. Williams** sa vrátil k Lockovej koncepcii štátu a spoločnosti, **C. Senigaglia** k Hegelovi a **W. Schweidler** k Spenglerovej katastrofickej teórii kultúry Západu. **F. Mihina** analyzoval Popperove argumenty proti holizmu, zatiaľ čo **K. Neumetrová** zasvätené hovorila o Wittgensteinových pravidlách správania sa a **J. Klinec** o holistickom chápaní súčasnej ekonomiky, **L. Hohoš** o kríze demokracie v jednom z ďalších pracovných tímov. Z avizovaných šiestich poľských hostí prišla iba polovička a z ohlásených referátov – **A. E. Szoltysek** o metafyzike kultúry a **M. Kempný** o sociologickej kategórii poriadku a neporiadku – pre krátkosť času odznel iba referát **A. Sztumského** o ekologickom aspekte súčasnej transformácie sociálneho poriadku.

Zaujímavá bola i dielňa postmodernizmu, kde sa frekventovali slová chaosu, kontextu, relativizmu, konštrukcie i dekonštrukcie z hľadiska analýzy poriadku.

Priebeh konferencie svedčil o mimoriadnej snahe účastníkov uviesť do poriadku aspoň filozofické názory na poriadok a tradíciu, zatiaľ čo realita, žiaľ, neraz cvála neporiadnymi cestami. Je to ako výsledok intenzívnej trojdňovej práce veľa, či málo? Odpoveďou bude pokračujúca spolupráca, ktorej základy sa už vo Filozofickom ústave SAV systematicky budujú aj touto snahou o pravidelné každoročné interdisciplinárne sympóziá.

* * *

Významnou súčasťou tohoročného sympózia bola prezentácia výsledkov trojročnej spolupráce FÚ SAV s Radou pre výskum hodnôt a filozofie pod obetavým vedením neúnávného prof. G. McLeana z USA v podobe knižnej monografie slovenských autorov pod názvom *Jazyk, hodnoty a slovenský národ*, ktorá vyšla v tomto roku vo Washingtone vo vydavateľstve PAIDEIA. Ide o titul zo série monografických prác autorov z východnej a strednej Európy, ktorí sa zamerali na výskum problematiky výmeny kultúrnych hodnôt, ich persistence a variability v čase ruptúrnych transformácií. Fakt, že sa výsledky tohto veľkého projektu G. F. McLeana prezentovali práve u nás, možno pokladať za symbolické ocenenie geopolitického významu našej kultúry na križovatke Západu a Východu.

Usporiadatelia konferencie vyslovujú hlbokú vďačnosť Národnej banke SR, BAZ, a.s., Slovnaftu a.s., ako aj The Council for Research in Values and Philosophy, Washington za veľkorysú finančnú pomoc, ktorou prispeli k realizácii tohto podujatia.

Marta B. Zágoršková

JEST, JESTVOVANIE JESTVUJÚCNO

EMMANUEL LÉVINAS: De l'existence à l'existant (Od jestvovania k jestvujúcnu). Paríž, J. Vrin 1990, 174 s.

V období tridsiatych rokov, keď bol vo Francúzsku silný záujem o otázky času (okamih, trvanie, večnosť) a bytia (modality bytia), ktorého výsledkom boli diela rôzneho razenia, od filozofie po mystiku, sa začal premýšľaním týchto problémov zaoberať aj E. Lévinas. Kniha, ktorú vtedy začal písať a ktorú dokončil v zajateckom tábore, nesie stopy čítania kníh Bergsonových, Heideggerových, Husserlových aj Blanchotových, jeho kníh *Aminadab a Temný Tomáš*, a tiež stopy Lévinasovho židovstva. Myslenie zaznamenané v tomto skorom Lévinasovom diele je možné opísať ako myslenie pohybu jestvujúcna, ktorý počína v bytí a postupuje k dobru. Dobro je podstatne odlišné od bytia, je **mimo** bytia, nie jestvujúcno, ktoré siaha po dobre, má v bytí svoje **nohy**. Pohyb jestvujúcna k dobru nie je potom transcenciou, ktorou by sa jestvujúcno dvíhalo k vyššiemu jestvovaniu a ostávalo by tak v bytí, ale **ex-cendenciou**.

V bytí sa nachádza niekoľko základných udalostí. Prvá skúsenosť jednej z týchto udalostí, udalosti bytia vôbec nazývaného **jest** (il y a) pochádza z detstva. „Dieťa usína osamote, zatiaľ čo dospelí žijú ďalej; má pocit akoby ticho šumelo“ ([1], 38). Skúsenosťou **jest** je noc. Tvary vecí a osôb sú rozpustené v temnote noci. Niet ani toho, kto svojou bdelosťou žije toto **jest**. Ja je zaplavené prívalom neosobného bytia. Po neosobnosti aj bezmennosť vystihuje povahu **jest**. **Jest** je čírou udalosťou, nemôže teda prijímať mená, ktoré sú pôvodne určené pre veci, pre jestvujúcna. Po rozpustení vecí, osôb a ja neostáva nič, čo by mohlo byť nočným priestorom. Niet perspektívy. Je len akési **hemženie**, ktoré nedokáže založiť priestor. Niet vecí, niet ja, nie sú teda ani vnútrajšok a vonkajšok. Avšak toto **jest** nie je ničota. Popretie vecí a ja nemožno prehliť poprením tohto **hemženia**, tohto **niečo sa deje**, **jest** je nenegovateľné. Šum ticha, plnosť prázdnoty, prítomnosť (la présence, prítomnosť vo význame neprítomnosti) sú negáciou nedotknuteľné. Časovosť **jest** je večnosť, nie je tu nič, čo by mohlo dať podnet ani na bergsonovské trvanie, ani na bachelardovský činný okamih. Dotyk subjektu skutočnosťou **jest** je sprevádzaný hrôzou, hrôzou z úplnej vystavenosti **jest**. Hrôza sprevádza pohyb, ktorý zbavuje subjekt jeho subjektivity, ktorý subjekt premieňa na neosobnú bdelosť. Túto bdelosť zdanlivo nemožno opustiť, je bdelosťou bez možnosti úniku, bez východiska, pohybom v nenarušiteľnom **jest**.

Vymanenie sa hrozivému **jest** sa uskutočňuje udalosťou **zvecnenia**, vynorenia jestvujúcna z bytia. Jediné zrod subjektu, to znamená vedomia s jeho schopnosťou myslieť, pretrhne neosobné a nepretržité. Myslenie je možnosťou začiatku. Aj myslenie myšlienky neosobného a nepretržitého má začiatok a koniec. No je len preto možnosťou začiatku, lebo je vtelené, umiestnené. Telo je umiestnením vedomia, je udalosťou umiestnenia. Udalosť zrodu subjektu a udalosť **polohy** je jedna a tá istá udalosť. Takúto polohu si nemožno predstaviť ako bod v ideálnom priestore. Je to schúlenosť, poloha, ktorá nepredpokladá a nevyžaduje priestor. Toto schúlenie je začiatkom, bude sa môcť rozpínať do sveta, ale udalosť schúlenia je pred svetom, je náplňou udalosti zvecnenia. „Umiestňujúc sa na základňu, sa subjekt zaplavený bytím prikrčuje, vzpriamuje a stáva sa pánom všetkého, čo ho zaplavovalo“ (s. 122). Zrodenia jestvujúcna ja je uskutočnené naraz cez udalosť polohy a udalosť **prítomnosti** (le présent, prítomnosť v časovom význame), cez udalosť, ktorá tieto dve v sebe spája. Prítomnosť neodkazuje k času; udalosť prítomnosti je **prevzatím** okamihu, ktoré sa deje prostredníctvom úsilia. Nie úsilia, ktoré by bolo transcendentné a ktoré by išlo von zo

subjektu smerom k predmetu, ale úsilia netranscendentného, ktoré každé úsilie smerujúce k veci zakladá. Vynorením jestvujúcna sa završuje panstvo jestvujúcna nad jestvovaním, to je však zároveň poznačené váhou jestvovania na pleciah jestvujúcna: Ich vzťah, styk je úplne obsiahnutý v prítomnom okamihu, v okamihu, ktorý vychádza sám zo seba a poukazuje výlučne na seba. Takýto spôsob jestvovania jestvujúcna ja je omedzený nevyhnutným návratom ja (le moi) k sebe (le soi). Návrat je k sebe vyjadruje úplnú osamelosť jestvujúcna, neschopnosť úniku **inam**.

Svet je takýmto neúspešným únikom ja od seba, únikom k predmetom. Svet je tvorený dvoma udalosťami (zdvojenou udalosťou), svetlom a intenciou (zámerom). Zaujatie polohy a ujatie sa okamihu nie je ešte založenia vzťahu medzi jestvujúcnom ja a svetom. Takéto prebratie je čírou udalosťou a tá sa nevzťahuje k žiadnej veci. Byť spojený cez intenciu s vecami je v povahe len a len bytia vo svete. Intencia je podstatne túžbou a skutočnosť túženej veci je v jej účelnosti. Intencia vedie priamo k veci, vec je hranicou, cieľom intencie, poslanie intencie sa túženou vecou vyčerpáva. Priamosťou intencie sa vymedzuje vedomie ako vedomie. A priamosť intencie, táto úplná zhoda medzi túžbou a túženým predmetom, zakladá laickosť sveta, znamená spokojnosť subjektu vo svete a dostatočnosť sveta pre jeho pobyt. Intencia nie je určená len vzdialenosťou medzi vedomým ja a túženým predmetom, ale aj pohybom smerom k tomuto predmetu. Získanie vecí má za následok nehybnosť, pokoj osebe, ktorý je návratom k zvecneniu, hranicou sveta. Tak sa túžba odlišuje od potreby vzdialenosťou medzi žiadosťou a jej naplnením. Potreba je žiadosť vo svete cudzom, odmietajúcom žiadosti ja, túžba je šťastnou žiadosťou, ktorá akoby túžené nosila v sebe samej; teší sa zo seba samej, vie, že bude naplnená, pretože svet je **daný**, je tu pre ja.

Vec, ktorá sa objavuje vo svete má rovnako ako jestvujúcno ja pôvod v **jest**. Vynáranie sa veci je ohraničovaním jeho nebezpečnosti a rozmerov. Tvarovanie sa veci začína prítomnosťou beztvarej hmoty. „Tvar je práve ... spôsob završenia, kde konečnosť je zároveň určitosťou a ponúka sa chápaniu“ (s. 63). Tvar je to, čím je vec obrátená k svetlu. Tvar je túžené a tvar je zmysel. Tak ako je túžené predmetnou hranicou intencie túžby, je zmysel predmetnou hranicou intencie vedenia. Tieto dve intencie nie sú oddeliteľné, pojem intencie vedenia len naznačuje, že takáto intencia je uvoľnenejšia, subjekt využíva možnosť odstupu a ústupu. Ústup a zdržanlivosť sú bytie, ktoré je mimo bytia sveta a mimo bytia ja. Tento únik v súlade s hodnotením miesta **jest** vo všeobecnom pohybe bytia je márnou nádejou.

Vo svete nie sú druhí oddelení od vecí. Sú vecami svojím odevom, ktorý je tvarom druhého. Prostá nahota vo svete nie je možná. Pôvodná nahota je mimosvetskou skúsenosťou **inakosti** druhého. Druhý je zaodetý odevom-tvarom účasťou na treťom člene, okolo ktorého sa uskutočňuje stretnutie ja s druhým. Je ním pravda, záujem, vkus... Vzťah s druhým vo svete svet nerozdeľja, je potvrdením jeho laickosti a civilizovanosti. „Osoby nie sú jedna pred druhou, ale jedny s druhými okolo niečoho“ (s. 62). Samota bytia, nehnuteľný návrat ja k sebe ostávajú vo svete zachované aj po stretnutí druhého.

Umenie vytvára veci zo sveta a z ich príslušnosti k subjektu. Inakosť, to jest **exotizmus**, ich predstavuje v ich nahote, v neprítomnosti tvaru, ktoré zabraňujú premene vonkajškovosti na vnútornú. Vnímanie, ono je touto premenou, sa prerušuje a uvoľňuje miesto pocitu. Pocit však nesmeruje v intencii k predmetu, intencia sa utápa v tomto pociť, nedosahuje viac k predmetu. Umelecký obraz nie je obrazom iného (umelcovho) sveta, sveta alter ego. Takýto obraz by neprinášal **inakosť**, ale len prekonateľnú odlišnosť, bol by prístupný cez sympatiu. Exotickosť umeleckého diela je vždy navracaním sa k skutočnosti **jest**, je ním práve odklonom od vnímania k pocitu.

Ako sme naznačili, únik od prítomnosti, od nevyhnutnosti návratu ja k sebe, nie je uskutočniteľný osamelým subjektom. Podpora musí prísť **odinakiaľ**. Potreba času, to jest iného okamihu, ako je ten prítomný, je naplniteľná počnúc príchodom druhého. Druhý je ten, čo má **inakosť** ako

vlastnosť, v tomto diele Lévina spomína ako inakosť len ženskosť a synovstvo. „Nesúmerná intersubjektivita je miestom transcendencie, kde subjekt, úplne si zachovávajúc štruktúru subjektivity, má možnosť nevrátiť sa k sebe samému ...“ (s. 165). Načrtnutie polohy zakorenenia jestvujúcna, ktoré ide za dobrom, v jestvovaní je tým ukončené. Vlastnému dobru zasväti Lévina nasledujúce diela. Prvým bude *Le temps et l'autre* (Čas a iné).

Róbert Karul

LITERATÚRA

[1] LÉVINAS, E.: *Etika a nekonečno*. (České samizdatové vydanie).

Róbert Karul
Filozofický ústav SAV
Klemensova 19
813 64 Bratislava
SR